

УДК 808.5

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.7>

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ І РИТОРИЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

FORMATION OF LANGUAGE CULTURE AND RHETORICAL SKILL OF GRADUATES OF TECHNICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Литвин О.Г.,

orcid.org/0000-0002-8549-5123

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті порушено проблему мовної культури та ораторської майстерності студентів технічних вишів. Мовна культура є основною ознакою освіченої людини. Сучасні інженери, науково-технічні працівники повинні активно використовувати засоби мови в професійному спілкуванні, володіти універсальними способами самореалізації та самовираження. На цих заняттях із дисципліни «Риторика» викладачі намагаються навчити майбутніх фахівців правильної мовленнєвої поведінки в різних ситуаціях спілкування, виробити вміння та навички публічного виступу, визначення його структури. Особливу увагу звертають на чітке, аргументоване висловлювання думок, щоб вплинути на слухачську аудиторію. Краса, енергетика людського слова впливають на почуття та свідомість слухачів. На цих курсах за вибором можна виховати вправного промовця, тобто сформувати риторичну компетентність майбутнього фахівця. Автор описує етапи підготовки і виголошення промови перед широкою аудиторією, звертає увагу на культуру мовлення доповідача, що допоможе ораторові-початківцю влучно та грамотно висловлювати думку, захоплювати аудиторію; показати, як вправно користуватися риторичними засобами задля продуктивної комунікації.

У дослідженні відзначені навички мовлення: лінгвістичні, які є основою комунікації (дотримання ортоепічних норм, смислова точність, багатство та різноманіття лексики, логічна послідовність думок, чіткість і виразність мовлення); фізичні (використання тону голосу залежно від теми промови); когнітивні (здатність розуміти, пізнавати, аналізувати, сприймати інформацію, зокрема від своїх слухачів; дискусії з опонентами); соціально-емоційні (побудова позитивного спілкування та утримання уваги слухачів). Аргументовано, що на заняттях із риторики працюють над розвитком риторичної компетентності, щоб майбутній фахівець зміг трансформувати опановані знання з красномовства у вирішення проблем і ситуацій повсякденної професійної діяльності, використовуючи риторичні засоби задля продуктивної комунікації.

Ключові слова: мовна культура, риторична майстерність, мова, навички володіння усною мовою, технічні заклади вищої освіти.

The article deals with the problem of language culture and oratorical skills of students of technical universities. Linguistic culture is the main feature of an educated person. Modern engineers, scientific and technical workers must actively use the means of language in professional communication, possess universal ways of self-realization and self-expression. In these classes in the discipline «Rhetoric», teachers try to teach future specialists the correct speech behavior in various communication situations, to develop the skills and abilities of public speaking, and to define its structure. Special attention is paid to clear, reasoned expression of opinions in order to influence the listening audience. The beauty and energy of human speech affect the feelings and consciousness of listeners. On these optional courses, you can educate a skilled speaker, that is, form the rhetorical competence of a future specialist. The author describes the stages of preparing and delivering a speech in front of a large audience, draws attention to the speaker's speech culture, which will help a novice speaker to express his opinion beautifully and competently, captivate the audience; show how to skillfully use rhetorical means for productive communication. The research emphasizes speech skills in relation to the theory of oratory: linguistic skills that are the basis of communication (observance of orthoepic norms, semantic accuracy, richness and variety of vocabulary, logical sequence of thoughts, clarity and expressiveness of speech); physical (use of voice tone depending on the topic of the speech); cognitive (ability to understand, learn, analyze, perceive information, in particular from one's listeners; discussions with opponents); socio-emotional (building positive communication and keeping listeners' attention). It is argued that in rhetoric classes work on rhetorical competence so that the future specialist can transform the acquired knowledge of eloquence into problems and situations of everyday professional activity, using rhetorical means for productive communication.

Key words: speech culture, art of rhetoric, language, oral communication skills, technical institutions of higher education.

Постановка проблеми. Мовна культура є основною ознакою освіченої людини, бо наше життя вимагає щоденного вміння активно використовувати українську літературну мову, її виразні засоби залежно від мети і змісту спілкування. Людина із розвиненим інтелектом володіє культурою мовлення на високому рівні. Сучасні інженери, науково-технічні працівники повинні активно використовувати засоби мови в професійному спілкуванні, володіти універсальними способами самореалізації та самовираження. У вищих навчальних закладах на першому курсі студенти вивчають курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)», де працюють над виробленням навичок культури професійного мовлення, засобів професійного спілкування, опановують норми літературної мови. На другому курсі вони мають можливість вибрати навчальну дисципліну «Риторика» або «Риторичний практикум». На цих заняттях викладачі намагаються навчити майбутніх фахівців правильної мовленнєвої поведінки в різних ситуаціях спілкування, виробити вміння й навички публічного виступу, визначення його структури. Особливу увагу звертають на чітке, аргументоване висловлювання думок, щоб вплинути на слухачську аудиторію. Краса, енергетика людського слова впливають на почуття й свідомість слухачів. На цих курсах за вибором можна

виховати вправного промовця, тобто сформувати риторичну компетентність майбутнього фахівця.

Водночас, риторика – це важлива академічна дисципліна, предметом якої є ораторське мистецтво. Риторіку нині розуміють «не лише як красномовство, а як майстерність переконання та впливу задля досягнення бажаних результатів» [3, с. 26]. Щоденна наполеглива робота допоможе розвинути свої природні здібності, виробити навички комунікування, допоможе бути впевненим, легко знаходити контакти з будь-якою аудиторією, не відступати перед труднощами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування та розвиток риторичних умінь фахівців різних галузей у процесі професійної освіти досліджували, зокрема: Л. Богославець, Н. Голуб, Н. Загребельна, О. Залюбівська, М. Корчова, Т. Конівіцька, Л. Кузьміна, З. Куньч, О. Кучерук, Л. Литовченко, Х. Макович, М. Микитюк, А. Певрушина, Г. Сагач, Є. Тягнирядно, Д. Ципіна, Т. Чернишова, Н. Янц та ін. Інноваційні технології та методи вивчення риторики в ЗВО розглядали у своїх статтях А. Литвин, О. Литвин, метод конкретних ситуацій, комунікативні тренінги, риторичні практикуми описали Н. Криштоф, Г. Сагач, Ю. Швалб. Останні тенденції публічних виступів, секрети проведення успішної презентації подав А. Степура [10].

Постановка завдання. Мета дослідження – описати етапи підготовки та виголошення промови перед широкою аудиторією, звернути увагу на культуру мовлення доповідача, що допоможе ораторові-початківцю красиво та грамотно висловлювати думку, захоплювати аудиторію; показати, як вправно користуватися риторичними засобами задля продуктивної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Науковці розглядають публічний виступ як своєрідний витвір мистецтва, який став основою багатьох професій, адже уміння впевнено триматись перед аудиторією допомагає в професійному зростанні. Ораторське мистецтво розвиває низку ділових якостей особистості, зокрема культуру мислення та мовлення, культуру поведінки, що й потрібно сучасній людині для досягнення успіху, як у професійному плані, так і в особистому житті [11, с. 178]. Підтримуємо думку дослідників, що майстерність ефективної та виразної усної комунікації, безперечно, становить стрижень професіоналізму фахівців нової генерації [5, с. 183]. Наша кар'єра, прибутки, навіть сам бізнес залежать від ефективної комунікації.

Разом із тим, на думку вчених, показники мовної культури нинішніх студентів значно нижчі, ніж лінгвістичні навички їхніх попередників, тому й актуальною є робота над культурою мовлення студентів, над розвитком ораторської майстерності на заняттях у ЗВО. Доведено, що ефективним є комунікативно орієнтований метод викладання риторики, найбільш наближений до реальних умов, що допоможе підготувати сучасних фахівців, які вміють думати, спілкуватися, слухати і чути інших. Часто студентів-технарів заважає страх публічного виступу, тому саме промова перед аудиторією є поштовхом до професійного розвитку. Завдання викладача – визначити цю проблему та вчасно виправити її, доброзичливо висловлюючи свою особисту зацікавленість в успіхові здобувача освіти.

У цій статті беремо до уваги чотири категорії навичок мовлення щодо теорії ораторської майстерності, які виділяють науковці: лінгвістичні є основою комунікації (дотримання ортоепічних норм, смислова точність, багатство та різноманіття лексики, логічна послідовність думок, чіткість і виразність мовлення); фізичні (використання тону голосу залежно від теми промови, до речі, це часто посилює і жестикуляцію); когнітивні (здатність розуміти, пізнавати, аналізувати, сприймати інформацію, зокрема від своїх слухачів; дискусії з опонентами); соціально-емоційні (побудова позитивного спілкування та утримання

уваги слухачів). Варто, на нашу думку, виділити ще візуальні риторичні навички (використання графічних елементів (картинок, схем, графіків тощо)) у процесі презентації теми доповіді.

На заняттях з риторики викладач особливу увагу звертає на закономірності мовної поведінки студентів у різних ситуаціях спілкування, вказує на секрети, які допоможуть майбутнім фахівцям практично їх застосовувати в різних сферах діяльності. Ораторське мистецтво тісно пов'язане з культурою мови. Щоб уміти виступати перед людьми, потрібно враховувати комунікативні ознаки мови: правильність, ясність, точність, образність, лексичне багатство, естетику комунікації. Погоджуємось із думкою дослідників, що «риторика досліджує ті самі якості в динаміці і комбінаціях, залежно від умов і ситуацій спілкування, передбачає увесь комплекс цих якостей у видах публічного мовлення» [8, с. 17].

Зважаючи на те, що риторика – це наука про створення і виголошення промови, це мистецтво про ефективне переконання та вплив на слухачів через мовлення та письмо, викладачеві важливо стимулювати студентів до активного обговорення прослуханих доповідей. Мета викладання риторики – сформувані практичні вміння та навички у студентів створювати та укладати тексти різних типів промов, аналізувати і публічно виголошувати їх [7].

Як зазначають дослідники, методика риторичної підготовки у ЗВО є цілісною системою, яка потребує впровадження різноманітних форм, методів і технологій. При цьому доречно поєднувати різні види навчання: практично-тренінгове, кооперативне, колективно-групове та ситуативне моделювання [2, с. 216]. Вагомим напрямом удосконалення риторичної компетентності є впровадження інноваційних технологій у ЗВО. На заняттях з риторики необхідно застосовувати такі технології: мозковий штурм, проблемно-пошукові діалоги, навчальні дискусії, евристичні бесіди, кейс-стаді, ігрові, проєктні, риторичне портфоліо, практикуми, комунікативні тренінги, тренінги розвитку риторичної компетентності, тренінги публічного виступу тощо [3, с. 108]. Викладачі, які навчають ораторської майстерності студентів технічних спеціальностей, мають досконало володіти вищезгаданими технологіями, щоб залучати майбутніх фахівців до науково-дослідницької та самостійної діяльності, це робить більш індивідуалізованим як навчання, так і сприйняття риторичного мистецтва [4, с. 219].

Підтримуємо думку науковців, які вважають, що надзвичайно важливою у формуванні

риторичної компетенції є роль уроджених індивідуально-психологічних особливостей, серед яких потреба у спілкуванні, розвинені мислення та пам'ять, високий рівень сприйняття, позитивний емоційний тонус та стійка нервова система. Переконаємось у тому, що, навіть не маючи вроджених ораторських здібностей, студент може їх розвинути копіткою працею. Ораторське мистецтво залишиться на низькому рівні без практичної діяльності навіть за наявності природних даних.

Створюючи доброзичливу атмосферу на заняттях, переконуючи кожного у важливості власної думки з усіх питань, педагог заохочує студентів активніше спілкуватися, виправляти промовця, давати слухні поради, тобто допомагати одне одному. Порушуючи питання комунікативної компетенції, необхідно наголосити на важливості ораторської діяльності. Готуючи публічний виступ, студент технічного ЗВО повинен врахувати такі характеристики: структура доповіді; зміст; вербальні засоби; невербальні засоби та засоби активізації уваги слухачів. Щоб студентам цікавіше було працювати, викладач визначає студента-рецензента, який об'єктивно оцінює доповідь і поведінку оратора-початківця під час публічного виступу за всіма вищезазначеними характеристиками. Усі решта слухачі теж беруть участь в обговоренні, звертають увагу на візуальні риторичні навички промовця, яке враження на них справила презентація, чи вдало підібрані слайди, чи доповідач давав собі раду із технічними засобами (надалі працюємо на різних онлайн-платформах). Кожен студент-слухач ретельно слідкує за мовленнєвими помилками, доречністю і природністю жестів, емоційною насиченістю виступу, впевненістю промовця, на взаємодію з аудиторією.

На заняттях з ораторського мистецтва викладач, застосовуючи метод рольових ігор, моделює ситуації, які наближують студентів до майбутньої професійної сфери, водночас розширюючи їхній загальний кругозір і творчу активність. Ефективними в такій роботі також є вправи на розвиток мовлення, риторичні вправи, аналіз риторичних текстів, декламаційний практикум, дискусії, інтерв'ю, дидактичні ігри тощо [6; 9].

Як наголошує Л. Богославець, готуючись до публічної промови, майбутні фахівці переводять структуру її змісту в структуру власної свідомості, шукають відповідність між предметом промови і засобом його представлення у мисленні. При цьому вони заглиблюються в різноманітні аспекти особистісної сфери, а це дієвий засіб формування активної, мислячої особисто-

сти [1, с. 235]. Отже, промова – це завчасно підготовлений публічний виступ на актуальну тему, який виголошуємо перед аудиторією. Як правило, над промовою працюємо за таким алгоритмом: вибір теми та мета виступу; добір та опрацювання інформації (залежить від особливостей слухачів); власне саме написання тексту (план, тези); заучування; репетиція; виступ перед аудиторією й самоаналіз промови. Кожен оратор-початківець, застосувавши метод мозкового штурму, повинен подумати, як зацікавити аудиторію. А. Степура рекомендує в назві виступу використовувати цифри; слова «загадка», «таємниця», «магія»; поєднувати непоєднане, створювати парадокси; вживати трендові слова, яскраві метафори, запитання, тобто заінтригувати слухача [10, с. 42–43]. Варто звернути увагу на те, що має бути «сильний» початок, яким «завойовуємо» аудиторію, заряджаємо її, зацікавлюємо. Багаторічний досвід показує, що незамінними є формули мовного етикету, наприклад: Доброго ранку! Добрий день! Вітаю! Привіт! Слава Україні! Щоб запам'ятись слухачеві, на початку промови можна поділитись приголомшливим фактом, що свідчить про обізнаність оратора, уміння підібрати відповідну інформацію. З цією метою кожен з нас повинен читати художню літературу, ходити до театру, переглядати фільми, знатись на мистецтві. У публічному виступі дослідники риторичного мистецтва рекомендують використовувати метод самопрезентації, який підтверджує фаховість оратора. Динамізму виступу надасть влучна цитата, доречний жарт, риторичні запитання. Важливе значення для доповідача має добір переконливих перевірених доказів, як правило, саме цифри конкретизують інформацію, але й використання метафори чи аналогії є потужним методом подання нової ідеї. Студентам-технікам дуже подобається метод бізнес-презентації, бізнесових кейсів (варто розказати не тільки про свої перемоги, але й поразки), моделювання уявної ситуації. Виголошуючи промову, звертаємо увагу на такі дії: на початку виступу налагоджуємо контакт з аудиторією, захоплюємо її увагу; в основній частині аналізуємо проблему, висвітлюємо свої ідеї, аргументуємо, а в кінці промови закликаємо до дії. Успіх публічного виступу залежить від вдалого завершення. Успішні оратори наголошують, що зробити «потужний вибух» найкраще допоможуть риторичні фігури, у яких закладений ритм, наприклад, фігури додавання (анафора, епіфора, парцеляція тощо) [10, с. 75].

Як ми зазначали вище, природні здібності дуже важливі для оратора, але варто постійно

працювати над своїм голосом, над акустичними засобами спілкування (інтонація, гучність, темп, тембр, тональність). Оратори-початківці часто не вміють застосовувати усі властивості свого голосу. Отже, викладач звертає увагу студентів на техніку виголошення промови. Звучання промови, яку захочеться слухати, залежить від темпу мовлення (середній темп 100–120 слів на хвилину); гучності (врахувати величину приміщення); дикції; інтонації. Для роботи над мовленням використовують різноманітні вправи, наприклад, щоб голос був гучнішим, практикують читати виразно вголос твори, рахувати на видиху до десяти, поступово збільшуючи гучність голосу; завчати і проговорювати скоромовки, які допоможуть чітко вимовляти кожен звук, тобто працювати над дикцією.

Доповідач почувається впевнено, якщо задоволений своєю підготовкою. З цією метою доречно таке завдання: на камеру свого телефона студент записує відео, декламує свою улюблену поезію. Як правило, він кілька разів переписує відео, бо не завжди з першого разу вдається передати

свої емоції, розставити логічні наголоси, дотриматись темпу мовлення, використання пауз.

Висновки. Отже, формування майстерності ораторського виступу – тривалий і трудомісткий процес. На заняттях з красномовства майбутні фахівці технічних спеціальностей працюють над власною риторичною компетентністю, показником якої є вміння вправно використовувати прийоми ораторської майстерності. Красномовство підвищує ефективність публічних виступів, коли необхідно донести до слухачів і захистити свої ідеї, поділитися важливою інформацією про проєкт, спонукати до спільної роботи тощо. Фахівець зможе трансформувати опановані знання з красномовства у вирішення проблем і ситуацій повсякденної професійної діяльності, використовуючи риторичні засоби задля продуктивної комунікації, зможе успішно виступати з доповідями на диспутах, семінарах, конференціях, інших заходах. Володіння нормами української літературної мови на всіх мовних рівнях допоможе влучно та грамотно висловлювати свою думку, переконувати аудиторію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богославець Л.П. Особливості викладання риторики у технічному університеті. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2012. № 4. С. 233–236.
2. Залюбівська О.Б. Педагогічна модель формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ТОВ Фірма «Планер». 2014. Вип. 39. С. 214–219.
3. Конівіцька Т.Я. Формування риторичної компетентності майбутніх психологів у закладах вищої освіти: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Львів, 2020. 236 с.
4. Литвин О.Г., Литвин А.В. Інноваційні технології у риторичній підготовці майбутніх фахівців. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 39. Т. 2. С. 214–220.
5. Мамчур Л. Формування мовно-риторичної компетентності майбутнього вчителя-словесника. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : зб. наук. пр. Уманського державного педаг. ун-ту імені Павла Тичини. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2013. Вип. 8. Ч. 2. С. 182–186.
6. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2003. 311 с.
7. Онуфрієнко Г.С. Риторика : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 592 с.
8. Риторика : підручник / З. Куньч, Г. Городиловська, І. Шмілик. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2016. 496 с.
9. Риторичний практикум : навч. посіб. / З.Й. Куньч, Г.П. Городиловська, Я.Б. Турчин, О.Г. Литвин та ін. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. 199 с.
10. Степура А. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро : Моноліт, 2018. 304 с.
11. Янц Н. Риторична компетентність як складова професійної компетентності соціального педагога. *Гуманітарний Вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Переяслав-Хмельницький, 2014. Вип. 33. С. 174–183.